

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА CHAPTER 3. SPECIAL EDUCATION

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-10-10>

УДК 159.923.33-056.264-053.4

Наталія Василівна Возчикова

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0900-4417>

аспірантка кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

м. Київ, Україна

natasha.vozchicova@gmail.com

ОНТОГЕНЕТИЧНІ ТА ДИЗОНТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДКОМУНІКАТИВНИХ ТА БАЗОВИХ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ І НАВИЧОК У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З УСКЛАДНЕННЯМИ РОЗВИТКУ

У науково-оглядовій статті на підставі результатів, отриманих авторкою у процесі теоретико-практичних досліджень проблеми формування комунікативних умінь дітей раннього віку, презентовані: (1) авторські дефініції понять «передкомунікативні вміння і навички», «базові комунікативні вміння і навички», «діти з ускладненнями розвитку» та розкрита їхня сутність; (2) проаналізований дизонтогенетичний аспект розвитку передкомунікативних та базових комунікативних умінь і навичок; (3) проаналізовані ранні прояви патологічного розвитку передкомунікативних та базових комунікативних умінь і навичок; (4) презентовані варіанти порушень комунікативної поведінки дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

Ключові слова: дизонтогенез, комунікативна функція, комунікативна поведінка, спілкування, передкомунікативні навички, базові комунікативні навички, діти раннього віку, ускладнення у розвитку.

Вступ. Протягом останніх років у вітчизняній дошкільній освіті відбуваються динамічні прогресивні зміни, в основі яких лежить актуалізація психолого-педагогічних досліджень соціальної сфери дитини. Так у Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що починати розв'язання наявних проблем у розвитку (зокрема усунення комунікативних труднощів) слід з дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період закладається фундамент подальшого соціального, когнітивного, фізичного становлення дитини. Відтак особливості актуальності набуває вивчення порушень комунікативно-мовленнєвого розвитку на підготовчому та переддошкільному етапах первинного оволодіння мовленнєвими вміннями і навичками, а також вирішення завдання адекватної диференційованої підтримки дітей раннього віку та корекції наявних дефіцитів їхнього розвитку. Зважаючи на те, що порушення комунікативної функції є характерною особливістю психічного дизонтогенезу дітей

раннього віку з ускладненнями розвитку, формування передкомунікативних та базових комунікативних умінь і навичок у дітей цієї нозологічної групи є провідним аспектом корекційно-розвиткової діяльності вчителя-логопеда та корекційного педагога. Саме тому проблема формування навичок комунікації та її складових у дітей раннього з ускладненнями розвитку потребує ґрунтовного дослідження і практичного розв'язання.

Філософські і методологічні аспекти теорії компетентності (у тому числі комунікативної) вже багато років досліджують В. Нечипоренко, І. Єрмаков, Д. Пузіков (2011), О. Іваницький (2022) та інші. С. Федоренко та В. Погребняк (2022) та інші осмислюють теорію та практику розвитку комунікативної компетентності дітей з різними ускладненнями або порушеннями розвитку мовлення.

У контексті проблем спеціальної освіти провідні вітчизняні науковці Л. Журавльова (2021), В. Тарасун, М. Шеремет, С. Конопляста та

В. Кондратенко (2010) розкривають особливості корекції і розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей з мовленнєвою патологією у різних формах зв'язного мовлення. І. Жадленко (2020) досліджує особливості формування моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку. В. Тищенко (2021) обґрунтовує типологію первинного системного недорозвитку мовлення та наводить критерії оцінки унормованого розвитку мовлення на різних етапах мовленнєвого спілкування, що дозволяє виявити групу ризику у сфері комунікативно-мовленнєвої недостатності.

Особливості розвитку мовлення в процесі онтогенезу і дизонтогенезу висвітлено в дослідженнях Н. Пахомової та А. Лук'яненко (2021), Ю. Пінчук та Ю. Марченко (2021), Д. Шульженко (2004) та інших.

Анатомічні і нейрофізіологічні аспекти функціонування центральної нервової системи, а також формування мозкових механізмів комунікативної діяльності на різних етапах онтогенезу розкриті в роботах Н. Манько (2014), І. Мартиненко (2016), С. Федоренко (2022) та ін. Зокрема у роботах С. Коноплястої, М. Шеремет та ін. (2010) доведено, що порушення формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності негативно впливає на розвиток особистості дитини: ускладнюється розвиток пізнавальної діяльності, порушуються всі форми спілкування та міжособистісної взаємодії.

Метою статті є розкриття авторського бачення онтогенетичних та дизонтогенетичних аспектів формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

Методологією дослідження є положення про структуру мовленнєвої діяльності та її психофізіологічні механізми, розроблені в педагогіці, психології й психолінгвістиці; вчення про структуру мовних знань, механізми їх засвоєння та особливості оволодіння мовленнєвою діяльністю на практичному рівні у процесі нормального і порушеного онтогенезу; вчення про різні види мовленнєвої діяльності, їхню психофізіологічну структуру, загальнофункціональні та специфічні мовленнєві механізми.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, узагальнення власного

наукового та професійного досвіду, систематизація та узагальнення отриманих теоретико-методичних результатів.

Феномен комунікації дітей раннього віку. Комунікація, як природно-соціальний феномен, який забезпечує насамперед передачу інформації та здійснюється у взаємодії, передбачає як звернення, так і зворотну реакцію. Мовлення є головним засобом комунікації та виконує п'ять ключових функцій: висловлення думок, долучення до культурного життя, підтримка та встановлення соціальних стосунків, віднесення явищ та об'єктів до певних лінгвістичних критеріїв, а також забезпечення процесу мислення. Три мовленнєві функції – пізнавальна, комунікативна та семантична – мають виняткову важливість для розвитку дітей раннього та дошкільного віку. Онтогенетично найбільш ранньою є комунікативна функція, яка може виявлятися на простих довербальних рівнях, наприклад, через міміку, жести та інтонацію (Манько, 2014). Змістовну, знакову функцію мовлення починає набувати у ході спільних із дорослими і однолітками предметних дій. Взаємодія, співробітництво вимагають установа зв'язків між звуковою оболонкою слова та відповідними предметами і явищами, які вона позначає. Такий взаємозв'язок виникає в процесі ситуативно-ділового спілкування, що зберігає минулі досягнення ранньої форми спілкування – адресність та комунікативну спрямованість. Під час переходу до нових форм спілкування набутий зміст потреби у спілкуванні і її структурні характеристики постають як складові елементи нового, більш складного явища.

І. Мартиненко (2016) виділяє три етапи розвитку мовлення як засобу спілкування дитини: (1) довербальний, на якому дитина ще не розуміє мовлення оточуючих і не вміє говорити сама. Основне значення довербального етапу розвитку мовлення дитини полягає в тому, що в цей час закладаються умови для розуміння зверненого мовлення. (2) – виникнення мовлення, на якому дитина починає розуміти мовлення дорослих і відтворює перші активні слова. Цей етап охоплює вік дитини від кінця першого року до другої половини другого року життя. (3) – розвитку мовленнєвого спілкування. Цей період триває від

появи перших слів до кінця дошкільного віку. Він полягає у тому, що діти розуміють зміст слова, вчать застосовувати його для передачі адресату більш складної та абстрактної за змістом інформації. Водночас діти вміють застосовувати мовленнєві засоби, внаслідок чого мовлення перетворюється в самостійний вид діяльності — комунікативний.

О. Денисенко (2012) визначає, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини раннього віку відбувається на таких рівнях: а) поведінковий рівень (оволодіння мовленнєвою поведінкою); б) когнітивно-лінгвістичний рівень (розвиток понятійної свідомості); в) особистісний рівень (регулювання мовленнєвої взаємодії (с. 16).

Найбільш значущими засобами спілкування для дітей раннього віку, на наш погляд, є наступні: експресивно-мімічні (погляд, рухи тіла, міміка, пози та природні жести, виразні вокалізації) та мовленнєві (висловлювання, запитання, відповіді, репліки).

Ми виявили, що *комунікативним мотивом до ситуації спілкування* у дитини раннього віку є потреба повідомити про свій стан (дитині боляче, вона голодна чи налякана), потреба продемонструвати свою згоду чи незадоволення, потреба задовільнити свої бажання (дати предмет чи іграшку, взяти на руки, допомогти, нагодувати, приділити увагу тощо), потреба у спільних іграх з однолітками та дорослими.

Особливу увагу, на наш погляд, слід приділити емоційній складовій дитячого спілкування. Основна роль емоційних контактів полягає в тому, що вони загострюють потребу у спілкуванні з дорослими та однолітками, стимулюючи тим самим до оволодіння безпосередньо процесом мовлення як засобом комунікації.

Авторські трактування понятійного апарату дослідження. У контексті нашого дослідження виникла потреба формулювання авторських дефініцій понять «передкомунікативні навички» та «базові комунікативні вміння і навички». Під *передкомунікативними навичками* ми розуміємо передумови до розвитку комунікації у вигляді специфічного процесу обміну

інформацією, зумовленого потребою дитини у міжособистісному спілкуванні, прагненням до взаємодії та сумісної діяльності шляхом використання передмовленнєвих вокалізацій і експресивно-мімічних засобів спілкування в якості комунікативних сигналів.

Розвиток передкомунікативних навичок у нашому розумінні – це умовно-рефлекторний процес, при якому у процесі спілкування дорослого і дитини утворюються мовленнєві зв'язки, які зміцнюються шляхом рефлекторного повторення. Формування передкомунікативних навичок розпочинається з формування когнітивного та сенсомоторного забезпечення мовленнєвих актів. Завдяки цьому дитина опановує конвенційні форми звукової комунікації з використанням супрасегментарних, просодичних та/і сегментарних мовленнєвих засобів. Відповідно саме у період домовленнєвого розвитку формуються основи базових комунікативних навичок.

Слід зазначити, що передкомунікативні навички розвиваються в онтогенезі поступово. Їх передумовою є реакції зосередження, які виникають у новонародженого з перших днів життя в контакт з дорослим. Однією із перших ознак продуктивності цих контактів є посмішка дитини у відповідь на ласку дорослого. Саме онтогенетичний розвиток передкомунікативних і базових комунікативних вмінь і навичок визначають унормований розвиток мовлення, а не навпаки.

Під *базовими комунікативними вміннями і навичками* ми розуміємо здатність дитини до реалізації комунікативної потреби у самостійно чи опосередковано організованій ситуації комунікативної взаємодії шляхом використання елементарних мовленнєвих шаблонів чи синтаксичних моделей, засвоєних в процесі ситуативно-особистісного спілкування.

Показниками вікового (унормованого) рівня розвитку базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку ми вважаємо наступні психологічні новоутворення: здатність розуміти та приймати участь у ситуації спілкування; здатність виражати (вербалізувати) свої думки, емоції і почуття; здатність ініціювати, підтримувати та завершувати ситуацію мовленнєвої взаємодії.

Усі аспекти передкомунікативної та власне комунікативної діяльності (сприймання мовлення дорослих і розуміння його контексту, продуктивна взаємодія, емоційні контакти) пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування дитини раннього віку з оточуючими й визначають як терміни появи активного мовлення, так і темпи його розвитку. Емоційне спілкування водночас є не лише первинною, а й найбільш важливою в усі періоди дошкільного дитинства формою спілкування, оскільки створює умови для реалізації загальної активності, що проявляється в усіх специфічно дитячих видах діяльності (предметно-практичній, ігровій, пізнавальній).

З урахуванням вікових нормативів формування комунікативної функції в онтогенезі до порушень передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок нами віднесено: пізню появу лепету, переважне використання однієї групи звуків у мовленні, недостатній стан сформованості або відсутність потреби у спілкуванні; відсутність мотивації і цілеспрямованості в спілкуванні з дорослими і однолітками; грубе порушення мовленнєвих засобів спілкування, їх бідність і недостатня зв'язність; домінування ситуативно-ділової форми спілкування; характерні фонетичні розлади; порушення мовленнєвих і невербальних засобів комунікації, а також невміння обирати їх задля конкретного спілкування; недорозвинення діалогової навички; невміння планувати зміст своєї участі у спілкуванні; труднощі встановлення контакту і коригування напрямів, стилю, методів спілкування і способів взаємодії тощо.

Прояви дизонтогенезу передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку. До ранніх проявів патологічного розвитку окреслених процесів ми відносимо наступні:

1. У віці від народження до 12 місяців дитина демонструє слабкість або відсутність реакцій на звуки голосу та немовленнєві звучання; пасивність чи відсутність орієнтовної реакції відносно того, що відбувається навколо; не розуміє чи не отримує задоволення від ситуації соціальної або особистісної взаємодії; не

встановлює чи є пасивною в контактах з дорослими (відсутність зорового контакту, погляду у відповідь, черговості у вокалізаціях, взаємних соціальних іграх); відсутність белькотіння чи його специфічне, спотворене звучання за рахунок невеликої кількості голосних у звуковому потоці.

2. У віці від 12 до 18 місяців: відсутність вказівного жесту; відсутність жестів на позначення слів «привіт», «бувай» та жестів, які можуть замінити мовленнєві форми згоди/незгоди, схвалення/несхвалення (поворот голови, кивок, рух руки тощо); відсутність слів 1 типу складової структури (мама, тато, баба тощо); розпад раніше набутих комунікативно-мовленнєвих навичок.

3. Від 18 до 24 місяців: відсутність комунікативних жестів; відсутність вербальної (словесної, звукової) імітації чи спонтанного повторення почутих слів; відсутність потреби у комунікативній взаємодії з дорослими чи однолітками або її пасивність; труднощі розуміння зверненого мовлення (дитина розуміє менше 50 слів чи фраз без супровідних жестів чи контекстних підказок); активний словниковий запас дитини складається не більш ніж з 6-10 звуконаслідувань чи аморфних слів-коренів.

4. Від 24 до 36 місяців: відсутність вербальної та моторної імітації; відсутність розуміння і, як наслідок, виконання вказівок/простих інструкцій; відсутність простої двослівної фрази («йти гуляти», «пити молоко» тощо); відсутність мотиву вербалізувати свої стани, потреби чи бажання; спонтанне повторення слів і фраз, які дитина чує чи чула раніше без комунікативних мотивів.

З урахуванням вищезазначених ознак патологічного розвитку передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок нами визначено **варіанти порушень комунікативної поведінки дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.**

1 варіант: пасивна відмова від спілкування. Дитина ігнорує комунікативну ситуацію, затихає чи завмирає у певній позі, її рухові реакції загальмовуються. На спроби дорослого встановити комунікативну взаємодію дитина відповідає слабо або протестує.

2 варіант: активна відмова від спілкування. Дитина уникає чи відмовляється від

спілкування. Відповідає протестом на спроби дорослого створити ситуацію комунікативної взаємодії. Протест дитини проявляється у вигляді різких рухів, жестів заперечень, емоційно насиченого невдоволення, збільшення фізичної дистанції з дорослим.

3 варіант: специфічні комунікативні реакції. Дитина демонструє несподівані, а іноді небезпечні реакції, внаслідок яких дорослий відмовляється від своєї ініціативи і скеровує всю увагу на врегулювання реактивної поведінки дитини.

4 варіант: суперечливі комунікативні реакції. Дитина одночасно демонструє суперечливі (наприклад, одночасно «так» і «ні») невербальні комунікативні реакції. Зазвичай таку поведінку дитина демонструє тоді, коли дорослий не розуміє її і тим чи іншим способом активно висловлює своє «нерозуміння».

Висновки. Таким чином, порушення передкомунікативних та базових комунікативних

вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку проявляються у вигляді зниження потреби у спілкуванні як з дорослими, так і з однолітками, недостатній сформованості видів і форм комунікації, особливостях поведінки (відсутність зацікавленості в контакті, невміння орієнтуватися у ситуації спілкування, негативізм). Зазначені комунікативно-мовленнєві труднощі мають негативний вплив на встановлення та підтримку контактів з однолітками під час сумісних видів активності, що значно ускладнює подальшу здатність дитини до суспільно корисної діяльності, в процесі якої вона здобуває певний соціальний та життєвий досвід.

Перспективи подальшого вивчення полягають в поглибленні теоретико-емпіричної роботи з пошуку аспектів формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку, уточнення та розширення їхнього спектру.

Література

- Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку: метод. посібник. Черкаси : ЧОІПОПП ЧОР, 2012. 32 с.
- Жадленко І. О. Особливості формування моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 2(3). С. 129–139. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-13>
- Журавльова Л. С. Комплексна діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією як наукова проблема. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 1(4). С. 117–131. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-11>
- Іваницький О. І., Іваницька С. Г., Сузанська Н. С. Поєднання компетентнісного, контекстного та акмеологічного підходів до магістерської підготовки майбутніх педагогів закладів вищої освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2022. Вип. 1(6). С. 15–24. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-1>
- Манько Н. В. Абілітаційна та корекційно-розвивальна робота з дітьми раннього віку із органічними пошкодженнями ЦНС. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. 2014. № 65 (Том 1). С. 407–413.
- Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ : Вид-во «ДІА», 2016. 304 с.

- Нечипоренко В. В., Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Проектне бачення компетентнісно спрямованої середньої школи: практико зорієнтований посібник. Запоріжжя : Вид-во Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2011. 204 с.
- Пахомова Н. Г., Лук'яненко А. В. Комплексний підхід до діагностики мовленнєвих порушень органічного ґенезу. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 2(5). С. 112–121. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-12>
- Пінчук Ю. В., Марченко Ю. В. Корекція зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами казкотерапії. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 2(5). С. 121–130. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-13>
- Тищенко В. В. Обґрунтування типології первинного системного недорозвитку мовлення. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 1(4). С. 156–165. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-14>
- Федоренко С. В., Погребняк В. О. Комунікативна компетентність як умова соціальної адаптації дітей з порушеннями мовлення. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2022. Вип. 2(7). С. 168–175. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-15>
- Шеремет М., Тарасун В., Конопляста С., Кондратенко В., Чередніченко Н. Логопедія. Підручник. За ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім "Слово", 2010. 376 с.
- Шульженко Д. І. Дизонтогенетичні аспекти ранньої корекційно-педагогічної роботи в соціально-реабілітаційних центрах. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: зб. наук. пр. 2004. № 1(3). С. 494–499.

References

- Denysenko, O. I. (2012). Development of communication skills in preschool children: method. guide. : Cherkasy, 32 (ukr).
- Fedorenko, S. & Pohrebniak, V. (2022). Communicative competence as a condition for social adaptation of children with speech disorders. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)* : scientific journal : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education – Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 2(7). 168–175. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-15> (ukr).
- Ivanitsky, A. I., Ivanytska, S. G. & Suzanska, N. S. (2022). Combination of competence, context and acmeological approaches to the master's training of future teachers of higher education institutions. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)* : scientific journal : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(6) 15–24 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-1> (ukr).

- Manko, N. V. (2014). Abilitational and corrective-developmental work with early age children with organic disorders of the central nervous system. *Pedagogical sciences: collection of scientific works*. № 65 (Vol. 1) 407–413 (ukr).
- Martynenko, I. V. (2016). Peculiarities of communicative activity of children of the senior preschool age with systemic disorders of thinking: monograph. Kyiv : "DIA" Publishing (ukr).
- Nechyporenko, V. V., Yermakov, I. G. & Puzikov, D. O. (2011). Project vision of a competency-oriented secondary school: a practically oriented manual : Khortytsia Educational and Rehabilitation Multidisciplinary Center Publishing House (ukr).
- Pakhomova, N. G. & Lukianenko, A. V. (2021). Comprehensive approach to the diagnosis of speech disorders of organic origin. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 2(5). 112–121. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-12> (ukr).
- Pinchuk, Yu. V. & Marchenko, Yu. V. (2021). Correction of coherent speech of senior preschool children with general speech underdevelopment by means of fairytale therapy. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education –Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 2(5). 121–130 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-13> (ukr).
- Sheremet, M., Tarasun, V., Konoplyasta, S., Kondratenko V. & Cherednichenko N. (2010). Speech Therapy. Textbook : "Slovo" Publishing House (ukr).
- Shulzhenko, D. I. (2004). Dysontogenetic aspects of early correctional and pedagogical work in social rehabilitation centers. Actual problems of education and upbringing of people with special needs: coll. of scientific papers. Iss. 1(3). 494–499 (ukr).
- Tyshchenko, V. V. (2021). Substantiation of the typology of primary systemic speech underdevelopment. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(4). 156–165. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-14> (ukr).
- Zhadlenko, I. O. (2020). Peculiarities of motor and speech rhythmic processes formation in children of senior preschool age with stuttering by means of logorhythmic exercises. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal*. Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 2(3). 129–139 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-13> (ukr).
- Zhuravlova, L. S. (2021). Comprehensive diagnosis and correction of speech development in children with dysgraphia as a scientific problem. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(4). 117–131 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-11> (ukr).

**ONTOGENETIC AND DISONTOGENETIC ASPECTS OF THE FORMATION
OF PRE-COMMUNICATIVE AND BASIC COMMUNICATIVE SKILLS IN CHILDREN
OF EARLY AGE WITH DEVELOPMENTAL COMPLICATIONS**

Natalia Vozchikova, graduate student of the Department of Psychocorrectional Pedagogy and Rehabilitation, National Pedagogical Dragomanov University, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: natasha.vozchikova@gmail.com

The scientific article analyzes the structure of communicative activity and its components. Detailed analysis of the latest research and publications on the selected topic has been carried out. The author